

В. М. Ігнатенко, кандидат юридичних наук,
завідувач сектору Інституту державного
будівництва та місцевого самоврядування
АПРН України

Публічна обіцянка винагороди за результатами конкурсу

З прийняттям і введенням в дію нового Цивільного кодексу України (далі — ЦК України) значних змін зазнає правове регулювання зобов'язань з публічної оцінки винагороди, одним із різновидів яких є зобов'язання з публічної обіцянки винагороди за результатами конкурсу (публічний конкурс). Такі зобов'язання часто використовуються для визначення найкращого вирішення завдання шляхом змагання учасників конкурсу. Враховуючи позадоговірний характер зазначеного зобов'язання, що приводить до неможливості сторонами самостійно визначити свої права і обов'язки, дуже важливим є визначення змісту зобов'язання в цивільно-правових нормах. З'ясування прав і обов'язків сторін також сприятиме вдосконаленню практики застосування зазначеного правового інституту.

У радянський період було виконано кілька кандидатських дисертацій, присвячених дослідженню цивільно-правового регулювання зобов'язань із конкурсу. Це роботи В. М. Смирнова, А. В. Дзегорайтиса¹. Всі вони, зважаючи

© Ігнатенко В. М., 2003

¹ Див.: *Смирнов В. Н.* Конкурс в советском праве: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — М., 1962. — 22 с.; *Дзегорайтис А. Б.* Конкурс в советском гражданском праве: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Л., 1969. — 20 с.

на час їх написання, виходили з аналізу діючого на той час законодавства. Робота В. М. Смирнова мала комплексний характер і включала дослідження конкурсу як у трудовому, так і в цивільному праві.

Серед останніх вітчизняних досліджень слід назвати відповідні глави навчальних посібників і підручників, написані Д. В. Бобровою¹, С. Є. Морозовою². Причому, якщо дослідження Д. В. Бобрової базувалось на чинному законодавстві, то С. Є. Морозова виходила з норм нового Цивільного кодексу України, здебільшого не торкалася дискусійних питань, зважаючи на його функціональне призначення. Тому не розглядалися питання правової природи закритого конкурсу, порядку і часу зміни умов конкурсу, визначення етапів розвитку конкурсного зобов'язання як ряду послідовних юридичних дій та їх правової характеристики.

Ця стаття має на меті з'ясувати такі питання:

- 1) правової природи закритого конкурсу;
- 2) порядку і часу зміни умов конкурсу;
- 3) змісту та реалізації переважного права засновника конкурсу на укладення з переможцем конкурсу договору про використання предмета конкурсу.

Конкурс у буквальному перекладі з латини означає зіткнення, зустріч. У цивільному праві — змагання кандидатів, претендентів для виявлення кращих на право організації і (або) здійснення діяльності, направленої на досягнення яких-небудь соціально-корисних цілей³. Найчастіше в цивільному праві конкурс використовується у трьох розуміннях: 1) різновид недоговірних зобов'язань; 2) порядок укладення догово-

¹ Див.: *Боброва Д. В.* Зобов'язання, що виникають з публічного обіцяння винагороди (оголошення конкурсу) // Цивільне право: Навчальний посібник для студентів юрид. вузів та факультетів. — К.: Вентурі, 1996. — С. 299—302.

² Див.: *Морозова С. Є.* Публічна обіцянка нагороди за результатами конкурсу // Цивільне право України. Академічний курс: Підруч.: У 2 т. / За заг. ред. Я. М. Шевченко. — Т. 2: Особлива частина. — К.: Концерн «Видавничий дім» «ІнЮре», 2003. — С. 303 — 307.

³ Див.: *Тихомирова Л. В., Тихомиров М. Ю.* Юридическая энциклопедия / Под ред. М. Ю. Тихомирова. — М., 1998. — С. 207.

ру; 3) конкурсне провадження – відповідне розподілення майна боржника в разі його неплатоспроможності¹.

Конкурс як різновид недоговірних зобов'язань, а саме вид публічної обіцянки винагороди, що передбачає порівнюваність результатів, регулюється статтями 1150–1157 ЦК України. Мета конкурсу ніколи не може полягати лише в тому, щоб тільки визначити найкраще вирішення завдання. Кінцева мета конкурсу – застосування отриманого результату на практиці, використання його у виробництві тощо².

Конкурс (змагання) має право оголосити фізична або юридична особа (засновник конкурсу). Залежно від залучення засновником конкурсу до участі в конкурсі або широкого загалу, або обмеженого кола осіб, визначених до оголошення конкурсу, публічні конкурси поділяються на відкриті і закриті. Оскільки сама назва конкурсу «публічний» свідчить про необмежене коло учасників, не зовсім послідовним є підхід законодавця по віднесенню закритого конкурсу до публічного. У силу п. 3 ст. 1150 ЦК України засновник конкурсу має право запросити до участі в ньому персональних учасників (закритий конкурс). Згідно з діючим ЦК УРСР переважна більшість вчених не відносила закритий конкурс до позадоговірних зобов'язань. Так, О. С. Йоффе вважав, що закритий конкурс являє собою суму окремих договорів, які укладаються з кожним із пошукувачів, що мають право на оплату виконаної роботи незалежно від зайнятого ними місця у конкурсі і від прийняття оціночного рішення взагалі³.

Д. В. Боброва розглядала закритий конкурс як різновид договору замовлення. Замовлення на створення твору (проекту будови, пам'ятника) на одну й ту саму тему іноді дається кільком конкретним особам⁴.

¹ Див.: *Ігнатенко В. М.* Конкурс в цивільному праві // Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В. Я. Тацій. – Х.: Національна юридична академія України, 2000. – № 42. – С. 61–62.

² Див.: *Смирнов В. Н.* Конкурс в советском праве. – С. 19.

³ Див.: *Йоффе О. С.* Обязательственное право. – М.: Юрид. лит., 1975. – С. 786.

⁴ Див.: *Боброва Д. В.* Зобов'язання, що виникають з публічного обіцяння винагороди (оголошення конкурсу) // Цивільне право: навчальний посібник для студентів юрид. вузів та факультетів. – С. 301.

На нашу думку, публічність як ознака зобов'язання, що розглядається, передбачає невизначеність кола учасників на час оголошення конкурсу, тому закритий конкурс, який хоча за структурою має також два зустрічні односторонні правочини, не може бути віднесений до публічного (виступати його різновидом). У юридичній літературі щодо ознаки публічності існує кілька точок зору. Так, одні автори вважають, що обіцянка винагороди за краще виконання певної роботи або досягнення інших результатів повинна бути публічною, тобто зверненою до необмеженого кола осіб¹, а інші публічність вбачають в тому, що обіцянка дається більше ніж одній особі².

Конкурс оголошується публічно через засоби масової інформації. Оголошення про конкурс може бути зроблене іншим чином. Це, наприклад, розміщення об'яви про проведення конкурсу серед співробітників науково-дослідного інституту на дошці об'яв цієї установи. При проведенні закритого конкурсу засновник адресує оголошення про конкурс персональним учасникам і змагання відбувається серед тих із них, хто відгукнувся на умови конкурсу.

На відміну від публічної обіцянки винагороди без оголошення конкурсу, публічна обіцянка винагороди за результатами конкурсу відрізняється формалізацією умов. Закон вказує на суттєві умови конкурсу, без дотримання яких публічний конкурс може бути визнаний у судовому порядку недійсним. Це предмет конкурсу і нагорода (премія), яка має бути виплачена переможцеві. Предметом конкурсу може бути результат інтелектуальної, творчої діяльності, вчинення певної дії, виконання роботи тощо. Публічний конкурс направлений на досягнення суспільно-корисної мети і тому він не може мати негативний зміст. Так, наприклад, не є конкурсом змагання, оголошене в 2003 році Харківським міськвиконкомом серед житлово-експлуатаційних організацій на найгірший двір біля житлового будинку. Засновник конкурсу повинен сформулювати умови, які ставляться до завдання, і чітко викласти їх у публічному оголошенні або ж у персональному повідомленні.

¹ Див.: *Смирнов В. Т.* Публічний конкурс // Гражданское право: Учебник. В 2 ч. / Под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. – М.: «Прспект», 1997. – Ч. II. – С. 682.

² Див.: Цивільний кодекс України. Коментар. – Х.: Одиссей, 2003. – С. 743.

Другою суттєвою умовою конкурсу виступає нагорода (премія). Кількість призових місць, вид нагороди (сума премії) за кожне призове місце тощо визначаються в умовах конкурсу. Важливо, щоб нагорода спеціально була передбачена, а не являла собою винагороду за трудовим договором або ж авторську винагороду. За новим Цивільним кодексом України нагорода (премія) може мати як матеріальний характер, так і моральний (моральне заохочення). Цивільний кодекс Російської Федерації не передбачає такої форми нагороди. Нагородою не може вважатися звання («лауреат», «кращий спеціаліст» тощо), диплом, свідоцтво, вимпел, нагрудний знак. Якщо в оголошенні про конкурс передбачені лише подібні підтвердження перемоги, то цивільно-правове зобов'язання не виникає¹. Навпаки абзац 2 ч. 3 ст. 1151 ЦК України передбачає, що умовами конкурсу може бути обумовлено надання переможцеві лише морального заохочення. Нагорода в матеріальній формі може мати як грошовий вираз, так бути і в іншій негрошовій формі. Остання повинна відповідати вимогам оборотоздатності (ст. 178 ЦК України).

Крім істотних умов, засновник має право вказати і додаткові умови до результату конкурсу або до учасників. Ці умови ще називають факультативними. При внесенні їх в оголошення або ж у повідомлення персональному учаснику вони набувають обов'язкового характеру для учасників.

У силу ч. 4 ст. 1151 ЦК України умовами конкурсу має бути передбачено строк подання творів на конкурс або виконання певної дії. Але строк надання творів, або ж, наприклад, строк оголошення результатів конкурсу не належать до істотних умов, але, як правило, засновником конкурсу строки визначаються.

У процесі проведення конкурсу в засновника може виникнути потреба в зміні умов або взагалі в припиненні конкурсу. Оскільки оголошення конкурсу є односторонньою умовною угодою, то і зміна умов, і відмова від проведення за

¹ Див.: Шелютто М. Л. Публичный конкурс // Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации, части второй (постатейный). — 3-е изд. испр. и доп. / Руков. авт. коллект. и отв. ред. д.ю.н. проф. О. Н. Садилов. — М.: Юр. фирма КОНТРАКТ; Инфра-М, 1998. — С. 652.

свою природою можуть бути лише односторонніми волевиявленнями засновника. Захищаючи інтереси учасників конкурсу, законодавець встановлює певні обмеження права засновника конкурсу. Так, ЦК УРСР передбачав можливість зміни умов конкурсу тільки в межах строку, встановленого для надання робіт. Питання відмови від конкурсу в ньому не було врегульоване. Новий ЦК України більшою мірою захищає інтереси учасників. Згідно з ч. 1 ст. 1152 ЦК України засновник конкурсу має право змінити його умови до початку конкурсу. Зміна умов конкурсу після його початку не допускається. Про зміну умов конкурсу має бути оголошено в тому ж порядку, в якому було оголошено конкурс. Постає питання, що слід розуміти під початком конкурсу. Вважаємо, що це перший день прийому конкурсних робіт згідно з умовами конкурсу, тобто оголошення про зміну умов конкурсу повинно вийти принаймні напередодні вказаного дня.

Особи, які виявили бажання взяти участь у конкурсі, але у зв'язку зі зміною його умов участь у ньому втратила інтерес для них або стала неможливою, мають право вимагати від засновника відшкодування витрат, які були понесені ними для підготовки до участі в конкурсі.

Цивільний кодекс України передбачає право засновника конкурсу відмовитись від його проведення і вказує на підстави та правові наслідки такої відмови (ст. 1153).

По-перше, засновник конкурсу має право відмовитися від його проведення, якщо це стало неможливим за обставин, котрі від нього не залежать, наприклад, коли на конкурс не надані роботи, які відповідають його умовам або надані кілька робіт, виконані однією особою, тощо. У цьому разі відмова не тягне для засновника будь-яких правових наслідків.

По-друге, відмова засновника конкурсу з інших підстав викликає для нього обов'язок відшкодувати учасникам витрати, які були ними понесені для підготовки до участі в конкурсі. У цьому разі закон захищає майнові права учасників, порушені, по суті, односторонньою відмовою від зобов'язання засновником.

У зв'язку з ситуацією, що розглядається, Цивільний кодекс Російської Федерації називає підстави звільнення зас-

новника конкурсу від відшкодування витрат — коли робота була виконана не у зв'язку з конкурсом, зокрема до оголошення конкурсу, або завідомо не відповідала умовам конкурсу (ст. 1058).

На відміну від змін умов конкурсу, законодавець не визначає форму оголошення про відмову від конкурсу, але логічним буде доведення цієї інформації у такий же спосіб, як і про початок конкурсу.

Зобов'язання із публічного конкурсу у своєму розвитку проходить кілька етапів, які характеризуються вчиненням юридичних дій і зміною суб'єктів, причому засновник конкурсу не змінюється, а зміни відбуваються на іншій стороні. Справедливо пропонується конкурсне зобов'язання розподілити на три етапи:

1) оголошення конкурсу — односторонній правочин, з якого виникає абсолютне цивільне правовідношення, при якому засновнику конкурсу — чітко визначеній особі — відповідає невизначена множинність уповноважених осіб;

2) надання роботи учасником конкурсу його засновнику також є одностороннім правочином. Абсолютне правовідношення трансформується у відносне правовідношення, в якому учасник конкурсу здійснює своє право здати роботу засновнику і вимагати від нього розгляду і оцінки цієї роботи;

3) метою конкурсу є найкраще вирішення завдання. Найкращий результат визначає конкурсна комісія (журі), рішення якої є адміністративним актом. Затвердження засновником рішення конкурсної комісії також є адміністративним актом. На підставі цих актів із числа учасників конкурсу обирається один (або кілька, якщо це встановлено умовами конкурсу) переможець конкурсу¹.

Щодо третього етапу, то адміністративні акти входять до юридичного складу по виникненню зобов'язання із публічного конкурсу лише при умові, що засновниками конкурсу виступають державні органи та органи місцевого самоврядування. Такі акти є за своєю природою ненормативними і безпосередньо направлені на виникнення цивільних прав і обо-

¹ Див.: Смирнов В. Н. Конкурс в советском праве. — С. 18.

в'язків у конкретного суб'єкта — адресата акта¹. У всіх інших випадках рішення конкурсної комісії і затвердження його засновником також виступають як односторонні правочини².

Переможцем конкурсу є особа, яка досягла найкращого результату. Переможець конкурсу визначається в порядку, встановленому засновником конкурсу. Стаття 1154 ЦК України передбачає оголошення результатів конкурсу в тому ж порядку, в якому його було оголошено. Зацікавлені особи можуть оскаржити до суду результати конкурсу.

Закон встановлює особливості оцінювання результатів інтелектуальної, творчої діяльності, які надані на конкурс. У силу ст. 1155 ЦК України за наслідками оцінювання результатів інтелектуальної, творчої діяльності, які надані на конкурс, засновник конкурсу (конкурсна комісія, журі) може прийняти рішення про:

1) присудження усіх призових місць та нагород (премій), які були визначені умовами конкурсу;

2) присудження окремих призових місць, якщо їх було встановлено кілька, та нагород (премій);

3) відмову у присудженні призових місць, якщо жодна із робіт, наданих на конкурс, не відповідає його вимогам;

4) присудження заохочувального призу та (або) нагороди (премії).

Переможець конкурсу має право вимагати від його засновника виконання свого зобов'язання в строки, встановлені умовами конкурсу. На відміну від ЦК УРСР, ЦК України передба-

¹ Див.: Гражданское право: В 2 т. Учебник / Отв. ред. проф. Е. А. Суханов. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: БЕК, 2002. — Т. 1. — С. 325.

² Взагалі питання юридичної природи рішення конкурсної комісії є дискусійним в юридичній літературі. Так, одні автори зазначають, що конкурс у цивільному праві є сукупністю односторонніх угод, які повинні бути вчинені як влаштовувачем конкурсу, так і його учасниками (див.: Цивільне право: Навчальний посібник для студентів юрид. вузів та факультетів. — К.: Вентурі, 1996. — С. 299), інші вказують, що це рішення — адміністративний акт, який породжує різні за характером і правовим значенням наслідки (див.: Гражданское право: Учебник. Часть II / Под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. — М.: «Прспект», 1997. — С. 685).

час: якщо предметом конкурсу був результат інтелектуальної, творчої діяльності, засновник має право подальшого його використання лише за згодою переможця конкурсу (ст. 1156). У той же час засновник має переважне право перед іншими особами на укладення з переможцем конкурсу договору про використання предмета конкурсу. При цьому законодавець не пояснює в чому полягає і протягом якого строку діє це переважне право.

Автори коментаря до частини другої Цивільного кодексу Російської Федерації вважають, що зазначене право за аналогією закону повинно регулюватися нормами, які встановлюють переважне право купівлі частки в праві власності на нерухоме майно¹. Такий підхід є виправданим. Згідно з ч. 1 ст. 362 ЦК України у разі продажу частки у праві спільної часткової власності співвласник має переважне право перед іншими особами на її купівлю за ціною, оголошеною для продажу, та на інших рівних умовах. Тобто переважне право «спрацьовує» лише при рівних умовах. Звичайно порівняння умов може відбутися у тому випадку, коли в оголошенні про конкурс зазначені умови майбутнього авторського договору. Якщо вони відсутні в оголошенні, то переважне право засновника реалізувати буде неможливо. Бажано також визнати, що вказане право за аналогією зі ст. 362 ЦК України діє протягом одного місяця з дня оголошення рішення конкурсної комісії.

Важливо відмітити, що коли проводиться конкурс на створення творів науки, літератури, мистецтва, його переможцю в будь-якому випадку видається нагорода (премія), а також виплачується авторський гонорар згідно з договором. ЦК УРСР допускав ситуацію, коли переможець конкурсу мав право лише на нагороду (премію).

Новий ЦК України закріплює загальне правило про обов'язок засновника повернути річ, надану на конкурс. Стаття 1157 ЦК України встановлює, що подання учасником конкурсу речі на конкурс не припиняє його право власності на цю річ. Умова конкурсу, за якою засновник конкурсу не повертає його учаснику річ, подану на конкурс, є нікчемною.

¹ Див.: Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации, части второй (постатейный) / Руков. авт. коллект. и отв. ред. д-р юрид. наук., проф. О. Н. Садилов. 3-е изд. испр. и доп.— М.: Юр. фирма КОНТРАКТ; Инфра—М, 1998. — С. 657.

Засновник конкурсу може залишити в себе річ, надану на конкурс, лише за згодою учасника конкурсу, якщо учасник конкурсу протягом місяця від дня оголошення його результатів не пред'явив вимогу про повернення йому речі, наданої на конкурс. Вважається, що засновник конкурсу має право подальшого володіння нею. Учасник конкурсу має право у будь-який час пред'явити вимогу про повернення йому речі, наданої на конкурс. Якщо річ, надана на конкурс, не була подарована засновникові конкурсу або куплена, він може набути право власності на неї відповідно до ст. 344 ЦК України (набувальна давність).

Підбиваючи підсумок вищезазначеному, можна зробити такі висновки:

1) закритий конкурс не може бути віднесений до публічного конкурсу, виступати його різновидом і повинен мати самостійне правове регулювання;

2) під початком конкурсу слід розуміти перший день прийому конкурсних робіт згідно з умовами конкурсу; оголошення про зміну умов конкурсу повинно вийти напередодні вказаного дня;

3) переважне право засновника на укладення договору про використання предмета конкурсу діє протягом одного місяця з дня оголошення рішення конкурсної комісії і полягає в можливості укласти зазначений договір з переможцем конкурсу переважно перед іншими особами за всіх рівних умов.

На нашу думку, одним із напрямків подальших наукових досліджень може бути вивчення співвідношення понять конкурсу як позадоговірного зобов'язання (ст. 1150 ЦК України) і конкурсу як порядку укладення договорів (ст. 650 ЦК України).